

Chińsko-polski dialog kulturowy od XIII do początku XX wieku

The Cultural Dialogue between Poland and China from the 13th Century to the Beginning of the 20th Century

Li Yinan

Beijing Foreign Studies University, China

e-mail: liyinan@bfsu.edu.cn

ORCID: 0000-0002-5777-6622

Abstract

The cultural dialogue between Poland and China can be traced back to the 13th century, the time of Mongol invasions of Europe, and can also be linked to the activities of the missionary Benedict of Poland. Particularly important place should be attributed to the Jesuit Michał Boym and his fascination with learning about the life, customs, flora, fauna and medicine of China, as well as his sense of research and substantive scholarly preparation. Concurrently, Chinese researchers, historians and politicians spread knowledge about Poland in China by a number of historical and geographical studies about the world; at the same time, essayists and reformers drew practical knowledge from Polish historical fate and made their compatriots aware of the need to modernize China. Those first attempts to learn about both cultures had a significant impact on the contemporary cultural dialogue between Poland and China.

Keywords

cultural contact, historical fate, China, Poland

Tradycja polsko-chińskiej przyjaźni sięga zamierzchłych czasów. Jej początek nastąpił w historycznym momencie wzmożonych kontaktów między Wschodem a Zachodem¹. Wiedza o sobie nawzajem, którą posiadały Chiny i Polska przed nadejściem

¹ W niniejszym artykule „Wschód” odnosi się do krajów Azji, natomiast słowem „Zachód” określana jest Europa.

XX wieku, bez wątpienia była punktem wyjścia do nawiązania współczesnych relacji bilateralnych w zakresie literatury i kultury.

Najwcześniejsze wzmianki o Polsce można odnotować w XIII wieku, w czasie wspólnego panowania kilku różnych dynastii, takich jak Południowa Song, Jin, Zachodnie Xia, aż do zjednoczenia całych Chin przez mongolską dynastię Yuan. To właśnie wtedy Polska doświadczyła najazdów wojsk imperium mongolskiego na Zachód. Polacy nazywali ich Tatarami, a Polska, będąc głównym polem bitwy w Europie, stoczyła z siłami imperium mongolskiego kilka długich i zaciekłych batalii jako przedmurze chrześcijańskiej Europy. W bitwie pod Legnicą (1241) Mongołowie zaopatrzyli swoje wojsko w proch strzelniczy, tym samym dając Polsce zasmakować potęgę Wschodu. Opis tej bitwy został przedstawiony później w *Rocznikach* Jana Długosza. W XVII wieku do Chin przybył polski misjonarz Michał Boym (1612–1659), który przeniósł do Europy wiedzę o geografii, medycynie i innych aspektach życia Chin. W XVIII i XIX wieku Polacy jeszcze bardziej poszerzali swoją wiedzę o Chinach dzięki monografiom spisanych przez misjonarzy na temat historii, geografii, pochodzenia etnicznego i kultury Państwa Środka.

Z drugiej strony myśliciele i politycy z ruchu „Nauk zachodnich na Wschodzie” u schyłku dynastii Qing i na początku Republiki Chińskiej rozpowszechniali w Chinach wiedzę o świecie, w tym o Polsce, poprzez takie dzieła jak *Kronika czterech kontynentów* (四洲志, 1839), *Atlas i kronika zamorskich krajów* (海国图志, 1842) czy też *Zarys świata* (瀛寰志略, 1848). Z polskich losów historycznych czerpali wiedzę praktyczną i uświadamiali rodakom potrzebę modernizacji Chin. Można powiedzieć, że tego typu materiały historyczne były głównym sposobem wzajemnego poznania i zrozumienia wśród obywateli obu państw, a wymiana ta odbywała się przede wszystkim w wąskiej grupie intelektualistów.

Najwcześniejsze poznawanie wzajemne (XIII w.)

Znana w Polsce legenda o hejnale w Kościele Mariackim w Krakowie opisuje historię najazdów Mongołów, zwany także Tatarami, na Europę w 1241 roku. Okres najazdów mongolskich trwających ponad czterdzieści lat odcisnął swoje piętno na krajach zachodnich, ale i w pewnym stopniu przybliżył Europejczykom odległą cywilizację, budując fundamenty pod wschodnio-zachodnie kontakty kulturowo-gospodarcze. Chińskie wynalazki, takie jak proch strzelniczy, papier, druk i kompas, zostały sprowadzone do krajów Azji Zachodniej i Europy, podczas gdy w Chinach przyjęto zachodnią astronomię, medycynę i kalendarz, co doprowadziło do zetknięcia się i integracji na tak dużą skalę narodów z Azji i Europy. Polski kronikarz Jan Długosz (1415–1480) opisał nieznanym rycerstwu polskiemu sposób rozpylania siarki czy prochu, a więc nowego rodzaju broni, z którego skorzystali Mongołowie, zdaniem kronikarza, w sposób niemal alchemiczny:

Była w wojsku tatarskim wśród innych chorągwi jedna olbrzymia, na której widniał wymalowany taki znak: X. Na szczycie zaś drzewca tej chorągwi była podobizna wstrętnej, czarnej głowy z podbródkiem okrytym zarostem. Kiedy Tatarzy cofnęli się o jedno staję i skłaniali się do ucieczki, chorągwy tego sztandaru zaczął, jak mógł najsilniej, potrząsać głową, która sterczała wysoko na drzewcu. Buchnęła z niej natychmiast i rozeszła się nad całym wojskiem polskim para, dym i mgła o tak cuchnącym odorze, że z powodu okropnego i nieznośnego smrodu walczący Polacy niemal omdleni i ledwie żywi osłabli i stali się niezdolni do walki².

Ding Chao (丁超), współautor opracowania *Chiny i Europa Środkowo-Wschodnia. Historia kontaktów literackich* (中外文学交流史: 中国—中东欧卷), zwrócił uwagę, że wyprawa mongolska na Zachód przełamała izolacjonizm cywilizacji wschodniej i zachodniej, wpływając pozytywnie na promowanie komunikacji międzycywilizacyjnej³. Z tej perspektywy możemy uznać, że dotarcie Mongołów na Zachód jest początkiem poznawania Polski przez Chińczyków. Wyprawa Tatarów aż do Krakowa, ówczesnej stolicy senioralnej, i najazdy na dzielnicę księżęcą Śląsk, obiektywnie rzecz ujmując, sprzyjały przenikaniu się cywilizacji chińskiej i polskiej.

Wyprawy mongolskie na Zachód wstrząsnęły cały kontynentem europejskim. Później, w związku ze śmiercią wielkiego Chana, Ugedęja, armia mongolska wycofała się, a Europa zachodnia odetchnęła z ulgą. Wiosną 1245 roku papież Innocenty IV (1195–1254) zwołał sobór lyoński, podczas którego poruszono „kwestię Tatarów”. Postanowiono wówczas wysłać prowincjała franciszkanów Giovanniego da Pian del Carpine (ok. 1180–1252) z listem papieskim do kraju Czyngis-chana. Giovanni da Pian del Carpine 16 kwietnia 1245 wyruszył z Lyonu z bratem Stefanem z Czech, a na dalszym etapie poselstwa we Wrocławiu dołączył do nich Benedykt Polak (ok. 1200–1251). Był on franciszkaninem z Wrocławia i pierwszym polskim podróżnikiem, który wraz z delegacją wysłaną przez papieża przybył do ówczesnej stolicy imperium mongolskiego, Karakorum, gdzie uczestniczył w koronacji trzeciego Wielkiego Chana, Gujuka. Po powrocie do Polski Benedykt opowiedział o swoich wrażeniach z podróży bratu C. de Bridii, który później spisał tę relację w języku łacińskim pod tytułem *Historia Tartarorum*. Niedługo potem sam Benedykt napisał rozprawę zatytułowaną *De Itinere Fratrum Minorum ad Tartaros*. Było to sprawozdanie dokumentujące jego podróż do Azji. Ta licząca około trzy tysiące słów relacja była pierwszą w Europie pracą naukową przybliżającą kulturę i język krajów Dalekiego Wschodu. Zawierała ona wiele słów mongolskich przetłumaczonych na łacinę i miała przełomowe znaczenie akademickie. Biorąc pod uwagę, że Włoch Marco Polo przybył do Chin w roku 1275, a więc trzydzieści lat później niż Benedykt, można stwierdzić, że Polak był niewątpliwie pierwszym

² Jan Długosz, *Roczniki, czyli Kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, ks. VII, oprac. Danuta Turkowska, Maria Kowalczyk, przeł. Julia Mrukówna, edycja komputerowa 2014, <https://wpolonia2polska.files.wordpress.com/2018/02/dlugosz-jan-roczniki-czyli-kroniki-krolestwa-polskiego-vii-viii.pdf> [dostęp 29.01.2024].

³ Ding Chao, Song Binghui, *Chiny i Europa Środkowo-Wschodnia. Historia kontaktów literackich*, Jinan: Wydawnictwo Edukacji w Shandong 2014, s. 47.

podróżnikiem z Polski i Europy, który dotarł na Wschód. Jego sprawozdanie z podróży było wówczas jedynym „badaniem terenowym” Chin przeprowadzonym przez Polaka, jak i Europejczyka, i wyznacza historyczny początek odkrywania kultury Wschodu przez Polskę, a nawet Europę.

Misjonarze jako główna siła promocji wymiany (XVI w.)

Pod koniec XV wieku, wraz z wielkimi odkryciami geograficznymi oraz ekspansją podróżniczą Hiszpanii i Portugalii, europejscy misjonarze zaczęli przybywać do różnych części świata, aby głosić nauki chrześcijańskie. Celem tych wypraw misyjnych były także Chiny. W 1583 roku (w jedenastym roku panowania cesarza Wanli 万历 z dynastii Ming) jezuita Michele Ruggieri (1543–1607), Matteo Ricci (1552–1610) i inni przybyli do Zhaoqing (肇庆) na południu Chin jako „zagraniczni mnisi”, dając początek jezuickiej społeczności w Chinach kontynentalnych. Sukcesywnie wysyłano kolejnych jezuitów, by głosili nauki misyjne i szerzyli wiedzę o Zachodzie, w tym o Polsce. Pisali oni listy, pamiętniki i dzienniki z podróży, aby odtworzyć przebyta przez siebie wędrowną. Opisowali to, co widzieli i słyszeli, przedstawiając panoramę społeczeństwa chińskiego i kultury Chin. W rzeczywistości rozpowszechniali osiągnięcia cywilizacji chińskiej i styl życia chińskiego społeczeństwa na Zachodzie, promując tym samym wymianę kulturalną między Chinami a Zachodem. Wiele monografii o tej tematyce zostało wówczas przetłumaczonych i opublikowanych w Polsce, dając Polakom zarys tego, jak wyglądały Chiny, a także kładąc fundamenty pod wczesne „badania sinologiczne”. Na przykład w 1611 roku polski ksiądz Szymon Wysocki przetłumaczył na język polski spisane przez Matteo Ricciego i Joa Rodriguesa *Nowiny abo dzieje dwuletnie z Japonu y z Chin, krain pogańskich, Nowego Świata*, które wydał w Krakowie Jan Scharffenberger. Monografia ta była zbiorem listów wysłanych przez Matteo Ricciego do generała jezuitów, ojca Claudiusa Aquavivy, w latach 1606 i 1607. W tej korespondencji zakonnik udokumentował swoją podróż do Chin. Do podobnej literatury należy zaliczyć spisana przez Antónia de Andrade relację *Tybet wielkie państwo w Azey*, która została przetłumaczona na język polski przez Fryderyka Szembeka i wydana w Krakowie w 1628 roku. Literatura podróżnicza z tego okresu opierała się głównie na zainteresowaniu Dalekim Wschodem, a o Chinach wspomniano w ramach dyskursu dotyczącego wschodnich cywilizacji. Autorami dzienników z podróży byli głównie misjonarze, wysłannicy lub podróżnicy, którzy dokumentowali swoje eskapady do różnych krajów Dalekiego Wschodu, ze szczególnym uwzględnieniem Chin. Dzieła tego typu ukazywały się w Polsce aż do XIX wieku i odegrały ważną rolę w poznaniu i zrozumieniu Państwa Środka⁴.

⁴ Tego typu książki to m.in.: George Leonard Staunton, *Podroz lorda Makartney posla W. Brytanii do Chin w roku 1792, 1793 i 1794 [...]*. Cz. 2, przeł. Roman Markiewicz; Wawrzyniec Oliphant,

Misjonarzem, który wniósł wielki wkład w wymianę kulturalną między Chinami a Polską, był Michał Boym, zwany również „polskim Marco Polo”, poseł cesarza Yongli (永历) z południowej dynastii Ming i orientalista. Chcąc głosić wiarę chrześcijańską na Dalekim Wschodzie, wielokrotnie zwracał się z prośbą do Kościoła rzymskokatolickiego o pozwolenie na wyjazd do Chin, które ostatecznie uzyskał. W marcu 1643 roku opuścił Lizbonę i okrążając Afrykę, Półwysep Arabski oraz Indie, przebył Cieśninę Indonezyjską i dotarł do Makau. Początkowo nauczał w tamtejszej szkole jezuickiej, jednocześnie samemu ucząc się języka chińskiego, a następnie wybrał się na wyspę Hajnan (海南), gdzie głosił nauki misyjne. Później udał się również do prowincji Hunan (湖南), Henan (河南), Shaanxi (陝西) i innych miejsc, gdzie prowadził szczegółowe badania nad inskrypcjami na steli z Xi’an, „upamiętniającej rozpowszechnienie w Chinach Religii Światła z Daqin”. Ostatecznie trafił na dwór cesarza Yongli i został wysłany przez niego do Europy w celu uzyskania pomocy od Kościoła rzymskokatolickiego w stawieniu oporu armii Qing. W drodze powrotnej do Chin, po zakończeniu misji w Rzymie, Michał Boym zmarł w Guangxi (广西). Wracając do Europy jako chiński wysłannik, zabrał ze sobą osiemnastostronicowy narysowany przez siebie atlas Chin (*Mappa Imperii Sinarum*) opatrzony dziewięcioma rozdziałami wprowadzającymi podstawową wiedzę o Chinach. W rzeczywistości to właśnie te teksty uczyniły z atlasu podręcznik wiedzy o tym kraju. *Mappa Imperii Sinarum* po raz pierwszy wyraźnie określiła położenie i wielkość Państwa Środka. Było to również pierwsze dzieło, w którym wyjaśniono, że „Kitaj” w pismach Marco Polo i Chiny, do których przybyli Portugalczycy, to ten sam kraj, a tak zwana stolica „Kataj”, czyli „Kambalu”, inaczej „Chanbali”, to w rzeczywistości Pekin⁵. Zaznaczono również dokładne lokalizacje niektórych chińskich miast, Wielkiego Muru i pustyni Gobi. Do mapy załączono wiele ilustracji przedstawiających chińską florę i faunę, architekturę oraz sceny z życia Chińczyków. Materiały te znacznie wzbogaciły wiedzę o Dalekim Wschodzie wśród Europejczyków. Podczas pobytu w Chinach Michał Boym przeprowadził dogłębne i systematyczne badania na temat chińskiej historii, polityki, języka, kultury, geografii, produktów regionalnych, zwyczajów, medycyny, a także napisał serię prac, w tym pierwszą europejską monografię na temat chińskiej roślinności (*Flora sinensis*) oraz medycyny chińskiej (*Specimen medicinae Sinicae*). Pozwoliło to Polsce, a nawet całej Europie, lepiej zrozumieć Chiny oraz Daleki Wschód, wniosło istotny wkład w upowszechnianie chińskiej nauki i kultury oraz wywarło głęboki wpływ na późniejszych sinologów.

Mniej więcej w tym samym czasie w Chinach, w 1602 roku włoski misjonarz jezuicki Matteo Ricci narysował w Pekinie *Mapę wszystkich krajów na ziemi* (坤輿萬

Poselstwo lorda Elgin do Chin i Japonii w latach 1857, 58, 59, przeł. Adela Karolina Malletska; Józef Pawlicki, *Wiadomość o życiu i śmierci Jana Gabryela Perboara, kapłana Zgromadzenia XX Lazarystów, umęczonego w Chinach d. 11 września 1840 r.*

⁵ Adam Robiński, *Michał Boym – pierwszy polski sinolog, ambasador Chin*, „Rzeczpospolita” 17.02.2012, <https://www.rp.pl/kultura/art6253631-michal-boym-pierwszy-polski-sinolog-ambasador-chin> [dostęp 20.06.2024].

国全图), po raz pierwszy przedstawiając Chińczykom Polską krainę. W załączonych do mapy nazwach geograficznych pojawia się słowo „Polonia”, które odnosi się do ówczesnej Polski. Prawdopodobnie to właśnie wtedy Chińczycy oficjalnie dowiedzieli się o istnieniu tego kraju. Zaraz po Matteo Riccim Włoch Juliusz Aureolio ukończył w 1623 roku *Kroniki Apostolskie* (职方外纪), które były pierwszą chińską wersją geografii świata napisaną przez misjonarza z wykorzystaniem zachodniej perspektywy geografii religijnej. Książka składa się z pięciu tomów, z których drugi skupia się na Europie. Znajduje się w nim rozdział poświęcony sytuacji w Polsce, będący na ówczesne czasy najwcześniejszym i najbardziej przejrzystym opisem tego kraju w chińskich źródłach historycznych.

W 1646 roku misjonarz Michał Boym przesłał do Pekinu *Tablice rudolphińskie* (łac. *Tabulae Rudolphinae*) sporządzone przez Johannesą Keplera i pochwalił tę książkę jako „wyjątkową i najlepszą w obliczaniu całkowitych, częściowych zaćmień Słońca i ruchów ciał niebieskich”⁶, co można uznać za pierwsze wprowadzenie teorii Mikołaja Kopernika w Chinach. Później tego samego roku do Chin przybył misjonarz jezuitski Jan Mikołaj Smogulecki (1610–1656) i wspólnie z chińskim uczonym Xue Fengzuo (薛凤祚) zredagował i opublikował monografię *Prawdziwe pochodzenie niebiańskich ruchów* (天步真原) na temat europejskiej matematyki, astronomii i astrologii, rozpowszechniając kopernikańską teorię astronomiczną.

Początki studiów sinologicznych w Polsce (XVIII–XIX wiek)

Na przełomie XVII i XVIII wieku w Polsce pojawił się styl „chinoiserie”, widoczny głównie w architekturze i wystroju wnętrz, który jeszcze bardziej rozbudził zapał Polaków do lepszego zrozumienia kultury chińskiej. W 1787 roku Ignacy Manugiewicz (ok. 1750–?) przetłumaczył z języka rosyjskiego *Historyczno-geograficzne opisanie miasta Pekinu ciekawsze od innych edycji* autorstwa niemieckiego geografa Johanna Gottthelfa von Strittera (1740–1801). W rozprawie tej przedstawiono szczegółowy opis takich dziedzin, jak filozofia, religia, historia, polityka, społeczeństwo, ekonomia i sztuka Chin. Ponadto podjęto prace naukowe nad językiem oraz przyrodą, kształtując w ten sposób styl współczesnych studiów sinologicznych. W drugiej połowie XIX wieku Polacy rozszerzyli swoje badania nad historią Chin, nadając im bardziej systemowy charakter. Na przykład Czesław Pieniążek (1844–1917) i Adolf Spamer (1883–1953) wspólnie opracowali *Illustrowaną historię starożytną. T. 1, Od czasów najdawniejszych aż do zawiązków historii greckiej*, która opisywała historię

⁶ Pasquale M. D’Elia, *Galileo in China: Relations Through the Roman College Between Galileo and the Jesuit Scientist-Missionaries (1610-1640)*, przeł. Rufus Suter, Matthew Sciascia, Cambridge: Harvard University Press 1960, s. 53 (w całym artykule cytaty ze źródeł chińskich lub angielskich podaje w tłumaczeniu własnym).

Chin do V wieku n.e. W zakresie badań społecznych i politycznych polski autor Józef Kenig (1821–1900) opublikował w 1896 roku *Sprawę chińsko-japońską i dwa odczyty* opisujące początek i zakończenie pierwszej wojny sino-japońskiej (1894–1895). Władysław Michał Dębicki (1853–1911) w swojej książce *Przeszłość Chin: groźne wnioski z przesłanek lekceważonych*, wychodząc od porównania sił Chin i ówczesnych państw świata, analizuje sytuację międzynarodową, w jakiej znalazły się Chiny, oraz stojące przed nimi szanse i wyzwania.

W tym okresie Polacy zaczęli tłumaczyć klasyczne teksty taoistyczne, otwierając tym samym drzwi do poznania starożytnej cywilizacji chińskiej. W 1784 roku Grzegorz Zachariasiewicz (1740–1814) przełożył z francuskiego *Krótki zbiór starożytnych moralistów*, przy czym tom II – *Myśli moralne Konfucjusza* i tom III – *Myśli moralne różnych filozofów chińskich* są przejawem pierwszych kompleksowych badań nad starożytną chińską filozofią przeprowadzonych przez polskich badaczy. Opisy zawarte w książce przedstawiają głównie podstawowe cechy chińskiej myśli filozoficznej, życie i ideę moralności Konfucjusza, a ponadto towarzyszy im 329 tłumaczeń i interpretacji cytatów. Dzieło obejmuje trzy główne kierunki religijno-filozoficzne w Chinach, jakimi są konfucjanizm, taoizm i buddyzm, toteż można założyć, że daje ono podstawowy wgląd w starożytną chińską filozofię.

W latach 90. XIX wieku w Polsce zaczęto tłumaczyć oryginalne chińskie dzieła literackie. Jako pierwsze w rękach polskich czytelników pojawiły się wydane w latach 1891 i 1892 powieści Czeng-Ki-Tonga *Romans złotego człowieka, osnuty na tle chińskich obyczajów* oraz *Nowelle z życia Chińczyków*. Obecnie nie ma możliwości znalezienia informacji o tłumaczach. Na pożółkłej stronie tytułowej widzimy jedynie informację „tłumaczenie z francuskiego”. Napisana przez wydawnictwo przedmowa do *Nowell* w przybliżeniu przedstawia początkową motywację przekładów chińskich dzieł literackich:

O Chinach i Chińczykach wiemy w ogóle bardzo mało; tyle tylko, ile nas nieliczne opisy podróży objaśniają, – a i to podróże tylko po wybrzeżach, gdyż wewnątrz kraju takowe są cudzoziemcom wzbronione. Ostatnie wojny, a głównie zwycięstwa francuzów, odchyliły trochę rąbek tajemniczej zasłony – dopiero jednak generał Czeng-Ki-Tong, do niedawna jeszcze ambasador chiński w Paryżu, całym szeregiem nowel i obrazków, rzucił nam światło na tameczne zwyczaje, życie prywatne, obyczaje narodu i jego literaturę.

Mniemamy tedy, że podając mały zbiorek opowiadań w polskim przekładzie czytelnikom naszym, dostarczymy im miłej rozrywki a po części i nauki, wspomniana bowiem praca chińskiego autora, do pewnego stopnia wtajemnicza w wewnętrzny ustrój społeczeństwa w państwie niebieskim⁷.

Czeng-Ki-Tong, będący jednocześnie dyplomatą, tłumaczem i chińskim autorem francuskojęzycznym, znany był pod przydomkiem „pierwszy, który przedstawił wiedzę Zachodu na Wschodzie”. Odegrał kluczową rolę w ówczesnej wymianie kultu-

⁷ Czeng-Ki-Tong, *Nowelle z życia Chińczyków*, tłumacz nieznan, Warszawa: T. H. Nasierowski 1892, s. V–VI.

rowej między Wschodem a Zachodem, zwłaszcza pod względem rozpowszechniania tradycyjnej kultury chińskiej poza granicami kraju. Francuskie wydanie *Romansu żółtego człowieka* (fr. *Le roman de l'homme jaune*), oparte na *Legendzie o Huo Xiaoyu* (霍小玉传), było pierwszą chińską powieścią napisaną w języku zachodnim. Została opublikowana przez wydawnictwo Charpentier w Paryżu w listopadzie 1890 roku i opowiada tragiczną historię miłosną Li Yi i Xiaoyu. Była popularna wśród Francuzów i pomogła Czeng-Ki-Tongowi zyskać reputację we francuskim świecie literackim. *Legendy Chińskie* (fr. *Contes Chinois*) są francuskim przekładem *Księgi dziwów spisanych w Gabinecie Pogawędek* (聊斋志异) Pu Songlinga (蒲松龄) i najważniejszym przekładem literackim Czeng-Ki-Tonga. Narodziny polskiego przekładu francuskich dzieł tego autora odzwierciedlają pewne tendencje wśród XIX-wiecznych polskich tłumaczy. Często interesują ich dzieła literackie napisane w językach obcych przez pisarzy chińskich (lub chińsko-amerykańskich), które przedstawiają historię Chin, chińskie społeczeństwo, kulturę i sceny z życia codziennego Chińczyków, zaspokajając wyobraźnię polskiego czytelnika na temat krajów Dalekiego Wschodu.

W tym okresie wiedza Polaków o Chinach pochodziła również z fikcyjnych dzieł literackich niektórych zachodnich pisarzy. W 1869 roku Joanna Belejowska (1820–1904) przetłumaczyła *Przygody Amerykanina w Chinach*, powieść Émile'a Souvestre'a, która opowiada historię Amerykanina imieniem Avandon przemierzającego tysiące mil w Chinach w poszukiwaniu córki. W książce tej znalazło się wiele opisów Chin i chińskich obyczajów, w tym położenie geograficzne i funkcje miejskie Kantonu, rezydencje i dwory chińskich urzędników oraz tradycyjnych chińskich ogrodów. Uwzględniono w niej różnorodne aspekty, takie jak poezja, przedstawienia operowe, kultura kulinarna, tradycje pogrzebowe, egzaminy cesarskie i środki transportu oraz wiele innych. Odtworzono w niej żywy obraz ulic Pekinu i scenerię ogrodów cesarskich – Starego Pałacu Letniego.

W epoce oświecenia, w czasach stanisławowskich kultura Wschodu miała także ogromny wpływ na pisarzy polskich, takich jak Ignacy Krasicki (1735–1801) inspirowany się w swojej twórczości tematyką chińską. W powieści *Mikołaja Doświadczynskiego przypadku* autor wplata elementy myśli konfucjańskiej do nauk stworzonego przez siebie wielkiego mistrza Xaoo z wyspy Nipu. W satyrze Krasickiego *Żona modna* sygnałami wpływów chińskich są choćby „imbir chiński w miodzie”, którego nie mogło zabraknąć wśród egzotycznych specjałów tytułowej bohaterki⁸. W wieku XX, w twórczości Stefana Żeromskiego można dostrzec społeczno-obyczajowe wzmianki o Chinach. W *Ludziach bezdomnych* bohaterka, a jednocześnie narratorka *Zwierzeń*, Joanna Podborska, odwołuje się do kwestii obyczajowych w czasach dynastii Qing, charakteryzując swoją siostrę cioteczną Tecię za pomocą zaskakującego porównania: „Biedna Tecia siedzi w Mękarzycach i czeka. Cała jej istota przypomina nogę Chinki,

⁸ Ignacy Krasicki, *Żona modna*, <https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/satyry-czesc-pierwsza-zona-modna.pdf> [dostęp 26.06.2024], s. 4.

od dzieciństwa urabianą w drewnianej formie⁹. Krępowanie stóp u Chinek, zwłaszcza arystokratek, było rytualnym świadectwem piękna i atrakcyjności, ale jednocześnie niezwykle okrutnym aktem wymierzonym w kobiety, ślepym podporządkowaniem się regułom patriarchy. Bohaterka *Ludzi bezdomnych* Joanna Podborska, doskonale obeznana z kwestią równouprawnienia i emancypacji kobiet, ma informację o tym okrutnym rytuale, dlatego w jej ustach słowa te brzmią autentycznie, empatycznie wobec kobiet, które nie mogą buntować się przeciw skostniałej tradycji.

Takich wzmianek o Chinach w różnym ujęciu, np. społeczno-obyczajowym, filozoficznym, politycznym i historyczno-geograficznym, odnajdziemy na kartach literatury polskiej bardzo dużo. Pisali zresztą o tym Bogdan Mazan, m.in. w artykule *Figury myśli i (anty)wzory. Motywy chińskie w „Przeglądzie Tygodniowym” 1871–1876*¹⁰, oraz Tadeusz Budrewicz w artykule *Stereotypy Chin i Chińczyków w polskiej prasie satyrycznej drugiej połowy XIX wieku*¹¹. Ze względu na inną myśl przewodnią niniejszego tekstu, odwołuję się wyłącznie do tych badaczy na zasadzie cennej wskazówki bibliograficznej i nie podejmuję analizy ich rozważań.

Historyczne losy Polski jako odzwierciedlenie nowoczesnych reform społecznych w Chinach

Pod koniec dynastii Qing, na przełomie XIX i XX wieku, chińscy politycy, dyplomaci i myśliciele spisywali książki i teorie, poprzez które aktywnie przedstawiali Chińczykom Polskę i inne „słabe i małe kraje”¹². Historyczne losy Polski stały się odzwierciedleniem nowoczesnych reform społecznych w Chinach. Dzieła takie jak *Kronika czterech kontynentów* Lin Zexu (林则徐), wybitnego polityka, myśliciela i poety schyłku dynastii Qing, *Atlas i kronika zamorskich krajów* Wei Yuana (魏源), znanego filozofa, polityka i pisarza oświecenia w dynastii Qing, oraz *Zarys Świata* Xu Jishe

⁹ Stefan Żeromski, *Ludzie bezdomni*, t. 1, s. 90, <https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/ludzie-bezdomni-tom-pierwszy.html> [dostęp 25.06.2024].

¹⁰ Bogdan Mazan, *Figury myśli i (anty)wzory. Motywy chińskie w „Przeglądzie Tygodniowym” 1871–1876*, w: *Pozytywiści warszawscy: „Przegląd Tygodniowy” 1866–1876. Seria 2: Świat, Europa, Polska*, red. Anna Janicka, Białystok: Temida2 2020, s. 105–124, <http://hdl.handle.net/11320/11006> [dostęp 28.03.2024].

¹¹ Tadeusz Budrewicz, *Stereotypy Chin i Chińczyków w polskiej prasie satyrycznej drugiej połowy XIX wieku*, w: *Bez antypodów? Konfrontacje i zbliżenia kultur*, red. nauk. Bogdan Mazan, współpr. Słowinia Tynecka-Makowska, Łódź: Fundacja Uniwersytetu Łódzkiego 2008.

¹² Lu Xun (鲁迅) po raz pierwszy w historii literatury chińskiej nazwał kraje wschodnioeuropejskie, takie jak Polska czy Węgry, narodami małymi i słabymi. Chciał przez to wyrazić, że w historii kraje te były nieustannie napadane, okupowane przez wrogie narody lub znajdowały się pod zaborami po rozbiorach.

(徐继畲), okrzykniętego „Wschodnim Galileuszem”, przybliżyły chińskim odbiorcom dzieje innych krajów.

Zaprezentowanie Chińczykom nowych informacji o świecie wpłynęło na lepsze zrozumienie Zachodu przez Chiny i przyspieszyło proces modernizacji chińskiego społeczeństwa. Wspólną cechą tych prac jest przedstawienie małych i średnich krajów oraz grup etnicznych, o których Chińczycy posiadali wcześniej niewielką wiedzę, w tym także Polski.

W 1839 roku Lin Zexu udał się do Kantonu jako wysłannik cesarski w celu wprowadzenia zakazu palenia opium i zniszczenia jego składów. W tym okresie zgłębiał historię i ówczesną sytuację krajów zachodnich oraz popularyzował *Encyklopedię geografii* szkockiego uczonego Hugh Murraya (1779–1846), zlecając swoim pracownikom i doradcom przetłumaczenie jej na język chiński. Lin Zexu dopracował przekład, podjął się redakcji dzieła i wydał je pod tytułem *Kroniki czterech kontynentów*. Tłumaczenie pokrótce opisuje geografię, historię i sytuację polityczną ponad trzydziestu krajów na czterech kontynentach świata. Był to wówczas w Chinach pierwszy usystematyzowany opis geografii świata i odegrał ważną rolę w pionierskiej historii nowożytnej. Książka podzielona jest na trzydzieści pięć rozdziałów, z czego w trzynastu omówiono różne kraje europejskie. Na tle innych krajów Europy Środkowo-Wschodniej Polska została przedstawiona w odrębnym rozdziale, rozpoczynającym się od założenia państwa polskiego, przybliżającym przemiany historyczne i dynastyczne Polski, zwłaszcza początek i koniec rozbiorów oraz zmiany granic polskich. Autorskie tłumaczenie polskich nazw miejscowości i imion różni się znacznie od wersji dzisiejszej. Na przykład słowo „Waxiao” (洼肖) oznaczało wówczas Warszawę, „Genaou” (格那耦) to Kraków, a „Chazhe’erlun” (查遮尔伦) było ówczesnym określeniem Wielkiego Księcia Litewskiego Jagiełły. W trakcie redagowania przekładu autor nie zweryfikował dat wydarzeń z historii Polski, co spowodowało pewne błędy. W *Kronikach czterech kontynentów* odnotowano, że „w 990 roku od narodzin Jezusa Chrystusa (pierwszy rok panowania cesarza Taizonga (太宗) z dynastii Song) Mieszko I założył królestwo ze stolicą w Warszawie”¹³. Historycy, jak powszechnie wiadomo, za datę założenia państwa Polan podają rok 966, a stolicą było oczywiście Gniezno. Jednak tych kilka pomyłek nie umniejsza wartości całego dzieła. Ogólny opis historii, warunków geograficznych, grup etnicznych i religii Polski w *Kronikach czterech kontynentów* był jak najbardziej prawidłowy i stanowił dla Chińczyków cenne źródło wiedzy o Polsce.

Autor *Atlasu i kroniki zamorskich krajów*, Wei Yuan, opowiadał się za przyswajaniem zaawansowanych technologii zachodnich, aby móc przeciwstawić się inwazji tamtejszych mocarstw, co zapoczątkowało w Chinach nowy model poznawania świata i uczenia się od Zachodu. Praca Wei Yuana ukazała się w 1842 roku i była inspirowana *Kronikami czterech kontynentów*. Autor skorzystał dodatkowo z nowych informacji i materiałów źródłowych, ale i własnych esejów, i stworzył kompilację, która

¹³ Lin Zexu, *Kroniki czterech kontynentów*, red. Zhang Man, Pekin: Wydawnictwo Huaxia 2002, s. 95–96.

podejmowała wątki historyczne, polityczne, etnograficzne i kulturoznawcze. Było to wówczas najbardziej dokładne opracowanie przedstawiające naukę, technologię i geografę historyczną ówczesnych krajów zachodnich. Polsce poświęcono dwa rozdziały zatytułowane *Państwo polskie* i *Zmiany zachodzące w Polsce*. Wspomniano w nich „Spór Pięciu Książąt” odnosi się do okresu podziału dzielnicowego w Polsce od 1138 do 1320 roku. Opisano także historię trzech rozbiorów Polski, w kontekście których jako przestrożę podano, że „ludzie umierali w powstaniach, lecz nawet dziesięć starć nie wystarczyło, by odeprzeć rządy rosyjskiego zaborcy”¹⁴, co odnosi się do powstania listopadowego, zrywu narodowo-wyzwoleńczego Polaków przeciwko władzy carskiej Rosji w latach 1830–1831.

W 1848 roku w biurze generalnym prowincji Fujian (福建) po raz pierwszy wydano *Zarys świata*. Książka podzielona była na dziesięć tomów w sześciu zbiorach wraz z czterdziestoma czterema ilustracjami. Szczegółowe opisy regionów wszystkich kontynentów, ras ludzkich, populacji, zachodzących zmian, architektury, produktów lokalnych, życia, obyczajów, religii oraz powstania i upadku różnych narodów, a także porównanie z innymi krajami, stały się dla Chińczyków oknem na świat zachodni. W *Zarysie świata* brakuje osobnego rozdziału poświęconego Polsce. Informacje na jej temat zawarto w rozdziale *Europejskie państwo rosyjskie*, w którym mowa jest o historii unii polsko-litewskiej, a także opisano unikatową geografę przyrodniczą Polski i jej bogate zasoby. Polskie Mazowsze w języku chińskim określano wówczas jako *Masuoweiya* (马索维亚), Kraków jako *Jialageweya* (加拉哥维亚), Kalisz jako *Jialis* (加利斯), Lublin jako *Lubolin* (鲁伯林), Płock jako *Boluoge* (波罗咯), a Podlasie nosiło miano *Bodalageiya* (波达拉给亚). W rozdziałach zatytułowanych *Europejskie państwo austriackie* i *Europejskie państwo pruskie* przedstawiono również Polskę pod zaborem austriackim i pruskim.

Kronika czterech kontynentów opisuje pierwsze rozbiory Polski dokonane przez Rosję, Prusy i Austrię. *Atlas i kronika zamorskich krajów* zwraca z kolei szczególną uwagę na wpływ, jaki feudalny separatyzm Polski trwający od XII do XIV wieku wywarł na przyszłe pokolenia; wspomina również o powstaniu listopadowym przeciwko rosyjskiemu zaborcy. Natomiast *Zarys świata* opowiada historię unii polsko-litewskiej. Tego rodzaju wydarzenia w dziejach Polski od samego początku przykuwały uwagę chińskich polityków, dyplomatów i uczonych. Posłużyły one jako przestroga dla polityków reformujących późną dynastię Qing i zachęciły ich do podjęcia wysiłków naprawy cesarstwa.

Kang Youwei (康有为, 1858–1927) był ważnym politykiem, myślicielem, pedagogiem i przedstawicielem reformizmu burżuazyjnego późnej dynastii Qing w Chinach. Spisany przez niego *Zapis o podziale i zniszczeniu Polski* (波兰分灭记), który w dużej mierze opiera się na historycznych dziejach Polski, przedłożony cesarzowi w 1898 roku, był:

¹⁴ Wei Yuan, *Atlas i kroniki zamorskich krajów*, Changsha: Wydawnictwo Yuelu 2011, s. 1347.

ważnym dziełem [...] w późnym okresie stu dni reform w celu odparcia kontrataku konserwatywnej frakcji, co skłoniło cesarza Guangxu (光緒) do podjęcia decyzji „mocnego trzymania się obranej ścieżki” i aktywnego promowania nowej polityki¹⁵.

Książka obejmuje siedem tomów, a prezentowane wydarzenia podaje w sposób chronologiczny. Wprowadza fakty historyczne, jak na przykład ten, że za panowania króla Stanisława Augusta Poniatowskiego w XVIII wieku reformy w Polsce były blokowane przez wpływową magnaterię i konserwatywną szlachtę, co doprowadziło do rozbiórów państwa przez mocarstwa ościenne, Rosję, Prusy i Austrię, i w konsekwencji do upadku Rzeczypospolitej. Autor *Zapisków*, powołując się na te wydarzenia i stosując argumentację strachu, chce przekonać cesarza Guangxu do wdrożenia reform i nowej polityki, które uratują i wzmocnią kraj. We wstępie Kang Youwei wyraźnie podkreślił znaczenie samodzielności silnego państwa: „Gdy państwo nie próbuje konkurować z innymi, kopie ono swój grób. Bo jakież to wtedy kraj?! Na podstawie rozbiórów Polski i jej upadku wiemy, że państwo nie może istnieć bez suwerenności”¹⁶. Kang Youwei odnotował fakt historyczny, że polski król początkowo polegał na wsparciu Rosji, aby pomyślnie wstąpić na tron, lecz później znalazł się pod naciskiem władz rosyjskich. Wspomniał o tym, że na początku mała i średnia szlachta w Polsce opowiadała się za reformami, ale „ich monarcha i ministrowie szlacheccy, wątpiąc w ich słuszność, stanowczo się temu sprzeciwiali”¹⁷. Potem, mimo że król i szlachta zmienili swoje nastawienie i próbowali ocalić kraj poprzez reformy, było już za późno. Kang Youwei porównał ten fakt z ówczesną kontrolą Rosji nad północno-wschodnimi Chinami, wynikającą z budowy kolei w tamtym czasie, i z cierpkim westchnieniem stwierdził: „Moim zdaniem dla Polski nie ma już nadziei!”. Podkreślił również, że ludzie, którzy utrudniali wprowadzenie reform „przyczynili się do rozbioru Polski”, dlatego też „roni łzy i wzdycha za każdym razem, gdy analizuje sytuację, w jakiej znalazła się Polska, w celu przygotowania ogólnego zarysu i odniesienia się do własnych obserwacji”¹⁸. Historia Polski opowiedziana przez Kang Youweia sprawiła, że cesarz Guangxu poczuł empatię do tego dalekiego kraju, który upadł. Wydarzenie to w pewnym stopniu przekonało go do reform i modernizacji cesarstwa. *Zapis o podziale i zniszczeniu Polski* można uznać za esej, który bezpośrednio wpłynął na przebieg współczesnej historii Chin.

Zanim Kang Youwei przedstawił *Zapis o podziale i zniszczeniu Polski* cesarzowi Guangxu, Liang Qichao (梁启超) wzmiankował już 29 sierpnia 1869 roku w artykule zamieszczonym w trzecim numerze szanghajskiego pisma „Sprawy Bieżące” (時務報) o tragicznej sytuacji, w jakiej znalazła się Polska po zniewoleniu przez Rosję. Jest to

¹⁵ Kong Xiangji, *Idee polityczne Kang Youweia w okresie ruchu reformatorskiego 1898 r., odbite w „Zapiskach ze zniszczenia Polski”*, „Czasopismo Humanistyki”, 28 listopada 1982, s. 84.

¹⁶ Kang Youwei, *Dziela wszystkie Kang Youweia*, red. Jiang Yihua, Zhang Ronghua, Pekin: Wydawnictwo Uniwersytetu Ludowego 2007, s. 395.

¹⁷ Ibidem, s. 396.

¹⁸ Ibidem, s. 398.

pierwsza taka praca świata akademickiego późnego okresu dynastii Qing, która bada historię upadku Polski.

Później Liang Qichao napisał w 1901 roku *Nową teorię zagłady państwa*, która ukazała się w trzech częściach w numerach 85, 86 i 89 periodyku „Chiński dyskurs” (清议报). Zawartą w tym artykule historię upadku Polski uważał za typowy przykład „podżegania do wojny domowej w celu zniszczenia państwa”¹⁹.

Obaj cesarscy reformatorzy, badając przyczyny upadku Rzeczypospolitej, wskazywali na konieczność przeprowadzenia szybkich i efektywnych reform, a przez analogię do Polski dowodzili, że jeśli Chiny nie podejmą dzieła naprawy, upadną tak samo jak Rzeczpospolita. Odtąd alegoria cierpiącej i zniewolonej Polski była argumentem historycznym za reformą cesarstwa, zwłaszcza w obliczu wpływu obcych mocarstw w Chinach i naglącej potrzeby zmian.

Na początku XX wieku chiński przekład *Historii upadku Polski* japońskiego uczonego Shibue Tamotu²⁰ był punktem zwrotnym w spisywaniu dziejów tego kraju. Według aktualnych badań powstały co najmniej trzy chińskie tłumaczenia tego dzieła: pierwsze ukazało się w 1901 roku nakładem Wydawnictwa Zbiorczego i Tłumaczeniowego (译书汇编社), drugie, autorstwa Chen Danran (陈澹然), wydane zostało przez Urzędnicze Wydawnictwo Prasowe Jiangxi (江西官报社) w 1902 roku, a trzecie, autorstwa Xue Gongxia (薛公侠), w 1904 roku opublikowało Wydawnictwo Jingjin w Szanghaju (上海镜今书局). Oryginalne dzieło zostało ukończone w 1895 roku i podzielone na dwie części. Zdaniem Shibue Tamotu przyczyny upadku Rzeczypospolitej były następujące: po pierwsze „wady publicznych wyborów monarchy”, w których odwoływał się do polskiego systemu wolnych elekcji, sprzyjających wzrostowi siły polskiej szlachty i powodujących frakcyjność w Polsce. Po drugie „katastrofa spowodowana ingerencją obcego państwa”, przede wszystkim ingerencją Rosji w sprawę polskiego sejmu. Po trzecie „zakaz decydowania przez obywateli w sprawach politycznych”, co nawiązywało do ograniczeń polskiej demokracji szlacheckiej. *Historia upadku Polski* nie tylko została trzykrotnie przetłumaczona i wydana w Chinach, ale także stała się głównym tematem wielu postępowych gazet i czasopism. Z badań Ding Chao wynika, że tylko w pierwszych pięciu latach na początku XX wieku ukazało się w prasie kilka artykułów o tej tematyce. Należą do nich między innymi: *Opowieść o Państwie Polskim* (波兰国的故事) z 1901 roku, opublikowana w numerach 1, 2 i 3 „Czasopisma Mowy Potocznej Hangzhou” (杭州白话报); *Początek i koniec upadku Polski* (波兰灭亡始末记) z 1902 roku, wydrukowany w numerach

¹⁹ Zou Zhenhuan, *Ewolucje pisania historii upadku Polski w późnym okresie dynastii Qing*, „Periodyk Naukowy Nankińskiej Akademii Politologii”, 2016, 4(32), s. 84.

²⁰ Shibue Tamotu (涩江保, 1857–1930), urodzony w Edo, syn znanego literata Ōgai Mori. Napisał szereg historii wojny, m.in.: *Historia wojny napoleońskiej*, *Historia wojny secesyjnej*, *Historia wojny austriacko-pruskiej*, *Historia upadku Polski*, *Historia wojny o najazd Indii*, *Historia włoskiej wojny o niepodległość*, *Historia amerykańskiej wojny o niepodległość*, *Historia greckiej wojny o niepodległość*, *Historia rewolucji brytyjskiej* itd. Ta seria uznana wtedy została przez japoński rynek wydawniczy za „arcydzieła” historii wojny.

15 i 16 „Serii Ekonomicznej” (经济丛编); artykuł *Geneza upadku Polski* (波兰亡国之由) opublikowany w roku 1903, w 27 numerze „Magazynu Spraw Zagranicznych” (外交报), a także wieloczęściowy artykuł *Omawiając rozbiór Polski przez Rosję, Prusy i Austrię* (讲俄国和普奥两国瓜分波兰的事) ukazujący się w numerach 44, 49, 50, 52, 54, 56 „Ostrzeżenia w Sprawie Rosji” (俄事警闻) w 1904 roku²¹.

Na początku XX wieku temat Polski, który odegrał ważną rolę w badaniach dziejów upadku państwa, przeniknął do literatury. Świadectwem tej inspiracji była nowa opera pekińska *Przyczyny podziału Polski* (瓜种兰因) z 1904 roku napisana przez Wang Xiaononga (汪笑侬), który uchodził wówczas za autorytet sceny operowej. Większość stworzonych i adaptowanych przez niego scenariuszy opierała się na opowieściach historycznych z aluzjami do współczesności w formie anegdot dotyczących czasów przeszłych, które zarazem odzwierciedlały kierunek obecnej polityki. Scenariusz opery, oparty przede wszystkim na *Historii upadku Polski* w tłumaczeniu Xue Gongxia, opowiada historię rozbiorów Rzeczypospolitej, co w rzeczywistości jest metaforycznym przedstawieniem losu Chin i przestrogą dla Chińczyków zawartą w analizie przyczyn upadku tego europejskiego kraju. W odróżnieniu od poprzednich prac podejmujących tematykę historii upadku Polski dzieło Wang Xiaononga na nowo zdefiniowało rolę, jaką odegrały obce państwa w zniewoleniu narodu polskiego. Opera ta, wystawiona w 1904 roku w Szanghaju, poświęcona jest fikcyjnemu rozbiorowi Polski dokonанemu przez Turcję – stała się ona najbardziej dyskutowaną i docenianą operą nowego stylu w pierwszej dekadzie XX stulecia. Jako głównego sprawcę rozbioru Polski ukazano Turcję, podczas gdy inne teksty przyczynę rozbiorów upatrywały raczej w interwencji sił rosyjskich, ograniczeniu demokracji szlacheckiej i niechęci klasy rządzącej do reform. Różnica między *Przyczynami podziału Polski* a innymi opracowaniami tego tematu polega na tym, że w poprzednich tekstach Liang Qichao oraz inni podkreślali, że upadek Rzeczypospolitej wynikał głównie z interwencji Rosji oraz braku możliwości wpływania na politykę przez zwykłych ludzi, natomiast Turcja była przedstawiana raczej jako sojusznik w opozycji przeciwko Rosji. Wang Xiaonong był doskonale świadomy tego, że wojna rosyjsko-japońska, która toczyła się w tym czasie w północno-wschodnich Chinach, była zapowiedzią sytuacji, w której Państwo Środka stanie w obliczu ostrego ataku kilku mocarstw. Japonia wówczas odgrywała taką samą rolę jak Turcja w *Przyczynach podziału Polski*. Możemy wobec tego założyć, że Wang Xiaonong celowo ostrzegał Chińczyków, zacierając lub fabrykując fakty historyczne. Warto więc podkreślić, że Polska u schyłku dynastii Qing funkcjonowała jako topos tonącego okrętu, który w publicystyce i esejach historycznych pełnił funkcję perswazyjną, ale i apelatywną – ostrzegał przed możliwością upadku cesarstwa chińskiego.

Dialog kulturowy między Polską i Chinami, który jest tematem niniejszego szkicu, można datować od najazdów Mongołów na Europę w XIII wieku, a także łączyć jego początki z działalnością misjonarza Benedykta Polaka. Zetknięcie się z Mongołami

²¹ Ding Chao, Song Binghui, *Chiny i Europa*, s. 182.

podczas najazdów, podobnie jak później z Turkami, dało Polakom wyobrażenie o nieznanym dotąd potężnym kraju i narodów na Wschodzie. Najazdy te utrwaliły się nie tylko w kronikach, lecz także w ikonografii i tekstach wielu legend przenoszonych z pokolenia na pokolenia w Polsce po dziś dzień. Śmierć księcia śląskiego Henryka Pobożnego na polach Legnicy w 1241 roku uczyniła z władcy męczennika wiary, kładąc podwaliny pod pierwszy z ważnych polskich mitów narodowych – Polski jako przedmurza chrześcijaństwa.

Szczególnie istotne miejsce w tym procesie komunikacji międzykulturowej należy przypisać jezuitom Michałowi Boymowi, jego fascynacji poznawaniem życia, obyczajów, flory, fauny i medycyny Chin, a także jego zmysłowi badawczemu i przygotowaniu merytorycznemu.

Chińscy badacze, historycy, eseści i reformatorzy czerpali natomiast z dziejów Polski argument retoryczny w formie alegorii ostrzegającej przed upadkiem państwa. Było to niezwykle ważne w procesie wdrażania reform u schyłku dynastii Qing, gdy cesarstwo podlegało wpływom mocarstw zachodnich – Wielkiej Brytanii czy Francji. Wykorzystywana przez publicystów analogia między sytuacją Chin a upadkiem i zniszczeniem Polski miała więc ogromny potencjał perswazyjny, była żywą przestrożą i plastyczną ilustracją ostrzegającą przed tym, co mogłoby się zdarzyć w Chinach. Bez wątplenia wszystkie te kontakty – związane z najazdami Mongołów na Polskę, działalnością misjonarzy, historyków i publicystów, tłumaczy i literatów – stworzyły mocne fundamenty pod dzisiejsze relacje i wzajemne zrozumienie procesów dziejowych w obu krajach. Te pierwsze próby poznawania obu kultur, „oswajania się” nawzajem, np. przez zapożyczanie informacji (jak to czynili chińscy historycy) lub ich przekazywanie (jak misjonarze przybywający do Chin), mimo błędów i pewnych uproszczeń, wpłynęły znacząco na współczesny dialog kulturowy między Polską i Chinami.

References

Źródła w języku chińskim

- Czeng-Ki-Tong (陈季同), *Nowelle z życia Chińczyków*, przeł. s.n., Warszawa: T. H. Nasierowski 1892.
- Ding Chao (丁超), Song Binghui (宋炳辉), *Chiny i Europa Środkowo-Wschodnia. Historia kontaktów literackich* (中外文学交流史: 中国—中东欧卷), Jinan: Wydawnictwo Edukacji w Shandong 2014.
- Kang Youwei (康有为), *Dziela wszystkie Kang Youweia* (康有为全集), red. Jiang Yihua (姜义华), Zhang Ronghua (张荣华), Pekin: Wydawnictwo Uniwersytetu Ludowego 2007.
- Kong Xiangji (孔祥吉), *Idee polityczne Kang Youweia w okresie ruchu reformatorskiego 1898 r., odbite w „Zapiskach ze zniszczenia Polski”* (从《波兰分灭记》看康有为戊戌变法时期的政治主张), „Czasopismo Humanistyki” (人文杂志), 28 listopada 1982, s. 80–84.
- Lin Zexu (林则徐), *Kroniki czterech kontynentów* (四洲志), red. Zhang Man (张曼), Pekin: Wydawnictwo Huaxia 2002.

- Wei Yuan (魏源), *Atlas i kronika zamorskich krajów* (海国图志), Changsha: Wydawnictwo Yuelu 2011.
- Zou Zhenhuan (邹振环), *Ewolucje pisania historii upadku Polski w późnym okresie dynastii Qing* (晚清波兰亡国史书写的演变系谱), „*Periodyk Naukowy Nankińskiej Akademii Politologii*” (南京政治学院学报), 2016, 4(32), s. 81–91.

Źródła w języku polskim

- Budrewicz Tadeusz, *Stereotypy Chin i Chińczyków w polskiej prasie satyrycznej drugiej połowy XIX wieku*, w: *Bez antypodów? Konfrontacje i zbliżenia kultur*, red. Bogdan Mazan, współpr. Słowinia Tynecka-Makowska, Łódź: Fundacja Uniwersytetu Łódzkiego 2008, s. 207–230.
- Długosz Jan, *Roczniki, czyli Kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, ks. VII, oprac. Danuta Turkowska, Maria Kowalczyk, przeł. Julia Mrukówna, edycja komputerowa 2014, <https://wpolonia2polska.files.wordpress.com/2018/02/dlugosz-jan-roczniki-czyli-kroniki-krolestwa-polskiego-vii-viii.pdf> [dostęp 29.01.2024].
- Krasicki Ignacy, *Żona modna*, <https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/satyry-czesc-pierwsza-zona-modna.pdf> [dostęp 26.06.2024].
- Mazan Bogdan, *Figury myśli i (anty)wzory. Motywy chińskie w „Przeglądzie Tygodniowym” 1871–1876*, w: *Pozytywiści warszawscy: „Przegląd Tygodniowy” 1866–1876. Seria 2: Świat, Europa, Polska*, red. Anna Janicka, Białystok: Temida2 2020, s. 105–124, <http://hdl.handle.net/11320/11006> [dostęp 28.03.2024].
- Robiński Adam, *Michał Boym – pierwszy polski sinolog, ambasador Chin*, „*Rzeczpospolita*” 17.02.2012, <https://www.rp.pl/kultura/art6253631-michal-boym-pierwszy-polski-sinolog-ambasador-chin> [dostęp 20.06.2024].
- Żeromski Stefan, *Ludzie bezdomni*, t. 1, <https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/ludzie-bezdomni-tom-pierwszy.html> [dostęp 25.06.2024].

Źródła w języku angielskim

- D’Elia Pasquale M., *Galileo in China: Relations Through the Roman College Between Galileo and the Jesuit Scientist-Missionaries (1610-1640)*, przeł. Rufus Suter, Matthew Sciascia, Cambridge: Harvard University Press 1960.